

دستورالعمل قسامان و مقنّیان

متن فارسی از دوره صفوی در فنّ کاریز،
با پژوهشی درباره نقش و کارکردهای کاریز در تمدن اسلامی

فخرالدین علیشاه حسین قسام جوئی

تصحیح و تحقیق

دکتر ندا حیدرپور نجف آبادی، علی صفری آق قلعه

www.ketab.ir

- سرشناسه
عنوان و نام پدیدآور
مشخصات ظاهری
فروست
شابک
وضعیت فهرست نویسی
یادداشت
عنوان دیگر
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده بندی کنگره
رده بندی دیویی
شماره کتابشناسی ملی
- قسام جویی، فخرالدین علیشاه حسین، قرن ۱۱ق.
دستورالعمل قشامان و مقتیان: متن فارسی از دوره صفوی در نقش و کارکردهای
کاریز در تمدن اسلامی/ فخرالدین علیشاه حسین قشام جویی؛
تصحیح و تحقیق دکتر ندا حیدرپور نجف آبادی، علی صفری آق قلعه.
تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری سخن، ۱۴۰۱.
۳۷۰ ص.
مجموعه انتشارات ادبی و تاریخی موقوفات دکتر محمود افشار؛ ۳۲۹. گنجینه زبان و ادبیات فارسی دری؛ ۱۱۹.
۹۷۸-۶۲۲-۷۷۰۶-۵۹-۸
فیبا.
کتابنامه: ص، [۳۶۵] - ۳۷۶.
متن فارسی از دوره صفوی در نقش و کارکردهای کاریز در تمدن اسلامی.
قنات ها -- ایران -- تاریخ
History -- Iran -- Qanats
قنات ها -- ایران -- تحقیق.
Research -- Iran -- Qanats
قنات کاران -- ایران.
Iran* -- Qanat Specialists
نثر فارسی -- قرن ۱۰-۱۲ق.
Persian Prose Literature -- 16th-18th Centuries
حیدرپور نجف آبادی، ندا، ۱۳۶۶-، مصحح.
صفری آق قلعه، علی، ۱۳۵۷-، مصحح.
GB1۱۵۳
۵۵۱/۴۹۰۹۵۵
۹۰۱۸۹۲

دستورالعمل قسامان و مقتیان

متن فارسی از دوره صفوی در فنّ کاریز،
با پژوهشی درباره نقش و کارکردهای کاریز در تمدن اسلامی

فخرالدین علیشاه حسین قسام جوئمی

www.ketab.ir

دکتر ندا حیدری (عضو هیئت علمی فرهنگستان زبان و ادب فارسی)

تصحیح و تحقیق

علی صفری آق قلعه

کاوه حسن بیگلر

گرافیکست، طراح و مجری جلد

صدف

لیتوگرافی

آزاده

چاپ متن

فرد

صحافی

۱۱۰۰ نسخه

تیراژ

۱۴۰۱

چاپ اول

انتشارات دکتر محمود افشار

ناشر

خیابان ولی عصر، بالاتر از پارک وی، خیابان عارف‌نسب، کوی دبیر سیاقی (لادن)، شماره ۶

تلفن: ۲۲۷۱۷۱۱۴ دورنما: ۲۲۷۱۷۱۱۵

با همکاری انتشارات سخن

خیابان انقلاب، خیابان دانشگاه، خیابان وحید نظری، پلاک ۴۸

تلفن: ۵-۶۶۹۵۳۸۰۴ دورنما: ۶۶۴۰۵۰۶۲

تلفن تماس برای تحویل کتاب در تهران و شهرستان‌ها

۵-۶۶۹۵۳۸۰۴

فهرست مندرجات کتاب

فہرست مندرجات کتاب

دییاجه ۲۷

مقدمه ۳۳

نویسنده اثر: فخرالدین علیشاه حسین قسام جویمی ۳۳

نسبت جویمی ۳۳

دو جویم در متون و آب رکناباد ۳۵

دوره زندگی فخرالدین علیشاه حسین جویمی و محدودیت نگارش اثر ۳۷

نام متن ۳۸

خطبه دستورالعمل قسامان و مقتیان و انتحال از دیباجه صنایع الکمال ۳۸

آیین فتوت در دستورالعمل قسامان و مقتیان ۳۹

فصل بندی کتاب و مشکلات آن در نام گذاری بخش ها و زیر مجموعه های آنها ۴۰

اشتباهات جویمی در بخش بندی کتاب ۴۰

جابجایی های نسخه ۴۱

نسخه اثر ۴۲

توصیف ساختار کاریز (قنات) ۴۳

بخش تره کار و خشکه کار ۴۵

حفر چاه های گمانه ۴۶

ترازو کشیدن (وزن زمین) ۴۷

ساختار ترازو ۴۸

شیوه کار ترازو ۵۰

مقدمه

نویسنده اثر: فخرالدین علیشاه حسین قسام جویمی

نویسنده متن ما «فخرالدین علیشاه حسین قسام جویمی» نام دارد. جز نویسنده ما، یک تن دیگر با نام «محمدرفع فخرالدین جویمی» نیز یادداشت‌هایی توضیحی در حواشی برخی از صفحات افزوده که بعضاً اطلاعاتی هرچه تکمیل یا اصلاح مندرجات متن هستند. ساختار نام این نفر دوم (یعنی: محمدرفع فخرالدین) نشان می‌دهد که باید «محمدرفع [بن] فخرالدین» باشد، زیرا تا همین چند وقت پیش نیز در کشورهای و روستاهای ایران، نام افراد را بدون کاربرد «ابن»، فقط با کسره اضافه و یا حتی بدون آن به نام پدر اضافه می‌کردند (مثلاً: محمد سبزه‌علی = محمد پسر سبزه‌علی). بنابراین، دو تن که احتمالاً پدر و پسر بوده‌اند، اطلاعات خودشان درباره کاریزها را در متن و حواشی این اثر نگاشته‌اند. چون اطلاعات مندرج در حواشی محمدرفع فخرالدین جویمی در تکمیل متن اهمیت دارد، همه آن‌ها را در جای مناسب، در پاورقی‌ها بازنویسی کرده‌ایم.

نسبت جویمی

چون نسبت اشخاص، نشان‌دهنده خاستگاه آن‌هاست و شناسایی نسبت نویسنده ما نیز به شناسایی دقیق‌تر متن و جایگاه نگارش آن می‌انجامد، لازم است درباره آن گفتگو شود.

نسبت «جویمی» قاعدتاً به «جویم» بازمی‌گردد، اما باید توجه داشت که دو جایگاه به

این نام در ایالت فارس وجود داشته/ دارد^۱ که هر دو دارای کاریز بوده‌اند و باید به هر دو پرداخته شود. دلیلش آنکه شناسایی یکی، خاستگاه نویسنده ما را مشخص می‌کند و شناسایی دیگری، به شناخت جایگاه «آب رکناباد» در شعر حافظ شیرازی کمک می‌کند. مشخصات دو جویم، مطابق بخش‌بندی‌های ایالات از دیدگاه دیوانی در ادوار قدیم و همچنین چگونگی آن‌ها در روزگار ما بدین‌قرار است:

۱. جویم اردشیرکوره: روستایی در پنج فرسنگی شهر شیراز بوده، اما اکنون جزو شهر به شمار می‌آید و به نام «جویم» خوانده می‌شود. این روستا در ادوار کهن، یکی از سیزده طسوج شیراز به شمار می‌آمده و چون شیراز، جزو یکی از پنج کوره فارس یعنی اردشیرخره بوده، آن را به نام جویم اردشیرکوره شناسانده‌اند (اصطخری، ۱۳۷۳: ۹۳).

۲. جویم ابی‌احمد یا جویم لاریا جویم دارابگرد: این شهر که اکنون نیز برقرار است، در جنوب استان فارس در شهرستان لارستان قرار دارد و با تلفظ جویوم (Juyom) خوانده می‌شود. جویم ابی‌احمد در گذشته پیر شهر بوده و جزو یکی از پنج منطقه شهری فارس یعنی کوره دارابگرد به شمار می‌آمده است (اصطخری، ۱۳۷۳: ۹۶؛ حافظ ابرو، ۱۳۷۸ [الف: ۲۱۱۹]). در فارسنامه ناصری که اطلاعات آن مربوط به دوره قاجار است، قصبه جویم همراه با بیدشهر (در غرب جویم) به عنوان یک بلوک در نظر گرفته شده و «بلوک بیدشهر و جویم» خوانده شده‌اند. این بلوک از مشرق و جنوب با نواحی لارستان و از مغرب با بلوک خنج و از شمال با بلوک جهرم همسایه بوده است (فسانی، ۱۳۱۳: ۱۸۱-۱۸۲).

نویسنده ما در بند ۹ متن، به «جویم ابی‌احمد مشهور به جویم لار» اشاره کرده و در بند ۱۱ نیز آورده که از حدود ۳۰۰ سال پیش از نگارش متن، اداره یا تولیت بقعه شیخ ابراهیم کریم جویمی (مشهور به شیخ کرامات) در اختیار پدران او بوده است. بنابراین، می‌توان دانست که او و نیاگانش از همین جویم ابی‌احمد بوده‌اند. اما در اینجا لازم است تا اطلاعات متون کهن درباره این دو جویم را نقل کنیم تا جایگاه و ویژگی‌های آن‌ها به‌دقت مشخص شود.

۱. در برخی پژوهش‌های جدید، متوجه دوگانگی «جویم» نبوده و یا فقط به یکی اشاره کرده‌اند.

۲. در متن چاپی، همه جا «حریم» و «حریم ابی‌احمد» ضبط شده است.